

A valóság és a fantázia mezsgyéjén éltük meg a magyarságot

Beszélgetés Tüdős S. Kingával

A történelemszakma elsősorban a székelyföldi kutatásaid alapján ismeri a neved. A téma-választásod nem volt véletlen, hiszen szűkebb pátriád Háromszék. Beszélgetésünk elején a családi kötődésedről, gyermekkorodról kérdezlek.

Gyermekkorom legfontosabb stációja Közéapajta volt, ahol nagyszüleim éltek több évszázadra visszatekintő életüket. Apai ágról rokon Benkő József, a polihisztor, több más rokonnal együtt ott nyugszik a temetőben. Édesanyám árkosi születésű árvaleány volt. Állandó betegsége miatt gyermekkorom nagy részét a nagyszülőknél töltöttem. Amit ott, abban az erdővidéki kis faluban magamba szívtam, még ma is éltet. Mindvégig irányt és határt szabott egyéni és közösségi érzéseimnek. Rendje volt ott mindennek, a reggelnek s az estének, a felkelésnek és lefekvésnek, a munkának és az ünnepeknek. Nem hallottam zsörtölődést a falustársak részéről, ha korán reggel etetni kellett az állatokat vagy kaszálni, takarni menni a rekkenő hőségben. Visszagondolva, ilyen „kerek világot”, egységet ember és természet között sehol nem tapasztaltam. Hát ebből élek még ma is, kiapadhatatlan energiaforrás, s abból, hogy hosszú utat megtéve ismét itthon lehetek, az én hegyeim között, ráadásul nem megkeseredett lélekkel, hanem azzal az érzéssel, hogy ez másként nem is történhetett volna. Pedig az út hosszú volt: Budapest, Torontó, Bukarest.

Elemi iskoláimat szülővárosomban, Sepsiszentgyörgyön és Közéapajtán végeztem. Emlekeimben mégis a kis falusi iskola él, egy nagy teremben sok gyerek, közöttük én az ún. városi leánya. Tulajdonképpen ezt nem éreztem, épp olyan rakoncátlan csínytevőként viselkedtem, mint a többiek. De valami más is történt velem. Egyszer levelet bontottak a nagyszüleim. Sokan álltak a garádcson, s rémülettel olvastak arról, hogy anyám ruháját majd hogyan alakítsák át nekem, aztán még Isten tudja, mit csináljanak. Semmit nem értettem a történetekből, csak álltam és próbáltam megfejteni azt a döbbenetet, ami az arcukra kiült. Egyszerűen nem tudtam felfogni, mi történik. Valószínű, az őrangyalom nem engedte, hogy átéljem e rettenetet, ugyanis ezt követően édesanyám, mint már sokszor, ismét felépült. Tehát gyerekkorom állandóan az anya-elvesztése körül forgott. Ott volt még egy kisebb fiútestvérem is – a Duna TV székelyföldi tudósítójának egyike immáron tizenöt éve –, akit imádtam, s úgy védtem, mint a szemem fényét. Napközibe többnyire én hordoztam. Egyik alkalommal zokogva találtam rá, s mikor kiderült, ki volt az okozója sírásának, sarokba szorítottam az éppoly rettegő kisfiút és megígértem neki, ha még egyszer bántja az öcsémet, otthon nekünk sok fakanalunk (főzőkanál) van, s holnap az egyiket megmutatom neki. Így is történt, másnap az egyenruhám övébe dugott fakanállal mentem utána, de békében találtam, így fegyvernemem hatékonyságának bemutatása elmaradt. Tipikus rák jegyében született gyermek voltam, foggal-körömmel ragaszkodtam az anyém-mieink iránt, s az maradtam felnőttként is.

Sepsiszentgyörgyön az ötvenes évek elején megszüntetett katolikus nővérek gondozta iskolában, azaz annak utódjába jártam. (Ma Mikes Kelemen Líceum). Amikor 1954-ben tanulni kezdtem, az apácákat már elhurcolták. Negyedik elemiben ismét történt velem vala-

mi szokatlan. Akkor – Romániában, de gondolom Magyarországon is – a szovjet nevelési módszer hatására ún tehetségkutatók járták az iskolákat és keresték a valamire-tehetséges gyerekeket. Engem – úgy döntöttek, jó sportoló lesz belőlem – Brassóba vittek. Ismét nem értettem, mi mire jó. Miért kellett elhagynom az otthont, azt a környezetet, ahol csak magyarul beszéltek, s bejőnnöm egy zömében román közösségbe, ráadásul román nyelvtudás nélkül tanulni a fizikát, matematikát s még Isten tudja, milyen hókusz-pókuszt, amiből természetesen alig értettem valamit. A Cenk alatti iskola megtette a hatását, románul nem tanultam meg, sőt élsportoló sem lett belőlem. Hamarosan a túlzott igénybevételtől izületi gyulladást, szívreumát kaptam – ma már tudom, hogy nemcsak attól. Ez a betegség akkor gyakori volt. Így hamarosan ismét hazakerültem. Hogy milyen erős volt az otthon utáni vágy bennem, ez is bizonyította. Inkább a betegségbe menekültem, mint távol lenni a szüleimtől. De ezt csak most tudom, akkor az ösztön vezérelt, és a szervezetem csodálatosan reagál minden gondolatomra. Ezt körülbelül egy fél éves kórházban fekvés, majd egy fél éves otthoni pihenés követett. Az ágyam volt a kis birodalmam, egyebek között egy imádságos könyvvel, amelyből rendszeresen imádkoztam reggel, délben és este.

Felgyógyulva egy újabb osztályba kerültem. Már az első időkben kialakult az a baráti közösség, akikkel az iskola elvégzéséig együtt maradtunk. Hat lány, akik soha nem veszedtünk, mindent együtt csináltunk, terveztük a bulikat, a ruhákat, ki-kivel jön, milyen ételt készítünk. Jártunk színházba, biciklizni Málnásra, a Rétyi-tóhoz, megtanultunk az Olton úszni. Sátoroztunk Tusnádon egy-egy apuka felügyelete alatt, vagy verődünk „bandába” a Szent Anna tónál, loptuk el éjszakánként az ellentábor ivóvizét, amelyet a tó közepén őriztek tutajra kötve, ejtettünk egymás táborából foglyokat az ott táborozó kolozsvári, marosvásárhelyi magyar diákok köréből. Ez egy olyan eldugott magyar világ volt, táborozó diákokkal. De amikor nyilvánosságra került a táborozás ténye s főként a gyülekezet „etnikuma”, megjelentek a „securisták”, majd lábon lőtték az egyik diákot, s ezzel minden megváltozott. Oda lett a Szent Anna tóparti ifjúkor. Azt, hogy mindennek részese lehettem, az életem előbbi kudarccal végződő történéseinek köszönhettem. Mindannyian elhatároztuk, hogy egyetemet végzünk. S néhányuk kivételével így is történt. Közöttük talán én voltam a leghatározatlanabb, mintha éreztem volna: megkapod, ami neked kijár. Így is történt, megkaptam. Abban az időben ugyanis a magyar fiataloknak leginkább Kolozsvár jelentette a csúcsot és a lehetőséget a továbbtanulásra, ahol bejutva a román egyetemekre mégis magyar kulturális közegben maradhattak. Mi, barátnők egyszerre indultunk útnak abban a reményben, hogy majd egyszerre jövünk haza, majd egy ma kertvárosnak nevezett részben fogunk lakni, segítjük egymást a gyerekneveléstől kezdve mindenben. Lesz ott majd mérnökember férj (lett is), idegen nyelvtanár (lett is), magyar tanár (lett is), pszichológus (lett is) – de nem ott és úgy, ahogyan azt elterveztük. S ez így volt rendjén. Azt azonban megjegyzem, hogy iskolatársaim zöme itthon maradt.

Mesélj a további tanulmányaidról! Hogyan kerültél Budapestre?

Sok embernek zökkenőmentesen alakul az élete. Én nem tartoztam közéjük. Engem, épp amikor már jól éreztem magam, de leginkább megszoktam egy élethelyzet játékszabályait, mindig kiemelt a sors, s egy másik helyzetbe sodort. Ott aztán újabb szereptanulás következett. Mivel a pszichológia iránt mindig érdeklődtem, előbb Kolozsváron próbáltam szerencsét. Nagyon nehezen lehetett bejutni, s én nem tartoztam az „erősek” közé. Szüleim nagy bánatára – kevésbé az enyéimre, én nem bántódtam annyira. Éreztem vagy már megtanultam (?), hogy minden kudarc csak a javamat szolgálja. Így történt ezúttal is. Csodával határos módon kerültem Budapestre. Az első akkordot a volt iskola igazgatónóm, Székely Margit eltörött cipősarka ütötte le. Sántikálva bandukolt hazafele, édesanyámmal utána

haladtunk és beértük. Kérdés-felelet következett, végül a megoldás: miért nem próbálkozom Budapesten felvételizni? De ki hallott ilyen képtelenséget? Abban az időben turista-ként is csak ritkán lehetett kijutni, ez 1969-ben volt. Jogilag ugyan kínálkozott lehetőség, hiszen a kommunista országok között létezett egy államközi megállapodás a felsőfokú tanulmányok folytatására annak, aki az adott ország nyelvét ismerte. De ezt – érthető okok miatt – hétlakat alatt őrizték. Úgy látszik, nekem jutott a feladat, hogy feltörjem a pecsétet. Nem volt semmi veszteni valóm, szabadon, félelem nélkül mertem kockáztatni, hiszen senki nem voltam. Nem mesélem el a történeteket, pedig az izgalmas korszakok közé tartozik: hogyan indultak be az események, s kerültem kapcsolatban olyan emberekkel, akik megjelentek a háttérből, s tűntek el nyomtalanul, mint például Király Károly, akkoron Kovászna megye pártfőtitkára, akinek azt köszönhetem, hogy „nem vette észre”, miben ügyködöm. Két dolognak köszönhetem – természetesen az eltört cipősarkat leszámítva – a sikert. Az egyik, hogy szüleimet, édesapám vasúti tisztviselő volt, nem tudták zsarolni, a másik, hogy a hatóságok nem tudták kezelni az ügyet. Nem volt még stratégiájuk arra, hogyan utasítsák vissza a kérelmezőket. Ez abból a csatározásból is kiderült, amelyet az intézmények egymással vívtak, értem ez alatt a Tanügyi Minisztériumot, a megyei pártbizottságot és a Securitatét. A legkomolyabb erőpróbát az jelentette, hogy melyik fél vállalja az engedélyezést. A végső döntést végül a megyei hatóságok hozták meg. Az utolsó kihallgatás során, amikor felhívták a figyelmem, hogy itthon is van pszichológiaoktatás, mit keresek idegenben, én a világ legtermészetesebb nyugalomával feleltem, hogy van, de nem klinikai pszichológia. Válaszom kézenfekvő volt, hiszen a hallgatólagos törvény azt is magában foglalta, hogy a nyelvismeret mellett csak olyan szakra jelentkezhetnek, amilyen az országban nem működik. Végül egy évig tartó csatározás után 1970-ben megkezdhettem tanulmányaimat az ELTE pszichológia szakán.

A felvételtkor ért az első nemzetiségemre vonatkozó lelki trauma, de nem itthon. Az ELTE Bölcsészkarának titkárságán, miután bemutatkoztam enyhe tájszórással, de magyarul: Simon Mária Kinga Sepsiszentgyörgyről, megkérdezte a titkárnő, tudok-e magyarul. Számára lehetett ez egy külföldivel szembeni rutinkérdés, de számomra magyarságtudatom eddig megért legnagyobb „földrengése” volt. Azt ugyan már megszokhattam, rám szólnak, ha magyarul beszélek, de azok románok voltak, és Brassóban történt. Nem tudtam kezelni a történeteket, hiszen ott, abban a pillanatban mint egy üveggömb tört össze a „magyarságtudatom”, benne az anyaországhoz való fantáziavilágom. Szerencsére ezt azóta sem éreztem soha. Erdélyi magyarságomat annak rendje s módja szerint élhettem meg, abból sem előnyöm, sem hátrányom nem származott. Természetesen emberi kötődéseimre kihatott, de ennyi. Pesten olyan pártfogókra, szellemi atyákra találtam, mint Kiss Gy. Csaba, majd az én időmben az Eötvös Kollégiumba bejáró Kósa László, a néprajzos, a kollégista Kovács István a költő-műfordító, jeles diplomatánk, Csoóri Sándor, Kósa Ferenc, a filmrendező és mások. Szóval jó szellemi légkörbe kerültem, ahol aztán szabadon fejlődhetett ön- és nemzetudatom.

Emlékezetes marad az a közös élmény, amikor Kósa Ferenc a Dózsa életéről szóló filmjét, az „Ítélet”-et még a stúdióban megnézhattuk. Életre szóló élmény volt. Akkor láttam talán életemben először férfiakat sírni, tiszta szívből, méltóságtelesen. S nem egyéni bajaikat siratták-sirattuk, hanem valami közöset, ami mienk, mindannyiunké, a nemzeté. Nem a pártosz mondatja ezt velem, hanem a józan ész.

Az egyetemen a pszichológia szak elvégzése mellett, mint magyarul beszélő külföldi, a művészettörténetre is jelentkezhettem. Nem volt könnyű helyállni, az építészettörténetről az anatómiai boncolásra, az esztétika óráról a pszichiátriára sietni, de megérte. Végül mindkét szakból államvizsgáztam.

Említettem, a sors időnként kiemelt utamról s egy teljesen más pályára helyezett. Így volt ez a hazatéréssel kapcsolatban is. Történt ugyanis, hogy az egyre enyhülő, de végleges megoldást még mindig nem kínáló magyar társadalmi viszonyok hatására egyre több erdélyi tanulhatott Budapesten, akik közül sokan ott is maradtak. Számomra viszont a Jég-törő Mátvás szerepe folytatódott. Elsőnek indultam útnak otthonról Budapestre, s tartoztam a ritka kivételek közé, aki hazatért. Mindvégig éreztem, hogy ez megtörténik, de a helyszínt (Kolozsvár, Marosvásárhely, Szentgyörgy; Bukarest szóba sem jöhetett) nem tudtam. Aztán rendezte a sors a magáét, s egyszer csak „felébredtem” Bukarestben mint munkanélküli feleség.

Mesélnél egy kicsit azokról az emberekről, akik az életedre jelentős hatást gyakoroltak?

Az itthoniak közül sorsdöntő hatással volt rám tanárom, Kónya Ádám (később a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója, akit két hete helyeztünk örök nyugalomba). Földrajzot tanított, de tőle hallottunk először Mozartról, Vivaldiról. A „Kis éji zene” hallatán mindig ő jut eszembe. Sokat vitt bennünket tanulmányi kirándulásra a környék falvaiban még meglévő népies barokk udvarházak, gótikus, reneszánsz vagy barokk templomok világába. Akkor tárt fel előttünk igazán, hol is élünk valójában, milyen különlegesen gazdag világ ez, ami itt körülvész a Dél-Keleti Kárpátok kanyarulatában. Mesélt a Rétyi-nyír csodálatos világáról s arról a kis mediterrán térségről, amely az Aldobolyi tetőn uralkodik, ahol gyönyörű kék színű madarak is élnek, mint például Dobrugeaban, s ahol a környék golyái gyülekeznek vándorútjuk előtt. Egyik ősszel nem sajnáltam az időt s a felettem keringő golyák közül nyolcvanhatot sikerült összeszámolnom, aztán jó utat kívántam s bicikliztem haza. A művészettörténet szakon tanáraim közül meghatározó egyéniség számomra elsősorban Marosi Ernő volt, a fanyar humorú, cinikus, de tudását csak úgy csillog-villogtató, rendkívüli tanár, akitől mindannyian rettegtünk. Nagyon szerettem emberként is Prokopp Máriát. De volt ott ember-tanár bőven, akitől nemcsak tudományt, de tartást, kiállást is tanulhattunk. S mivel mindkét szak az úgynevezett elit szakmák közé tartozott, számban kevés évfolyamtársakkal, nehéz volt bizonyítani. De az Eötvös Kollégium légköre sokat segített. A bentlakó társaim komolyan vették az egyetemi életet, güriztünk, jókat nevtünk s darabokra téptük a politikai gazdaságtörténetet, miután nagy nehézségek árán levizsgáztunk. Kollégista társaim csakhamar a családot jelentették számomra, hazalátogatásról ugyanis szó sem lehetett. Ösztöndíj nélkül nehéz volt előteremteni a szükségest, de minimum bérért lakhattam a kollégiumban, s a kollégisták is nemegyszer leptek meg az el nem használt ételjeggyel vagy az otthonról hozott kóstolóval. Emlékszem az egyik karácsonyra, amikor mindenki hazament, csak mi, erdélyiek maradtunk ott, győzedelmesen jelent meg itthoni társam, Nemes Tibike (az orvosit végezte, ma kórorvos Szentgyörgyön) mákoskaláccsal a kezében, amit egy nénitől kaptunk, hallotta, hogy erdélyi diákok vagyunk. Szóval akkor teljesen más íze volt erdélyiségünknek, mint a forradalom után. Leszámítva a felvételi idején zajlottakat, mondhatom, mindenki szeretett, befogadtak, s helyén volt a világ. Igaz, néha kilátogattunk a Keleti pályaudvarra a haza induló vonatnak integetni, de annyi. Egyik nap kaptuk a hírt, hogy a Mezőgazdasági Múzeum Baráti Köre a fizetésükből lecsípett kis összegből Tibinek és nekem ösztöndíjat ajánlott fel. Csak nemrég tudtam meg, hogy közülük az egyik adakozó Balassa Iván volt. Mindannyian névtelenek akartak maradni, maradtak is, s élvezték körülbelül két évig a fejenkénti négyszáz forintot, ami akkor megélhetésünk szempontjából rengeteget számított. Gondolom, ludas volt ebben Kicsi Sándor bácsi is, de soha megköszönni nem tudtuk ezt a summánál nagyobb jelentőségű odafigyelést. De az ember úgy sem annak hálálhatja meg a jótéteményt, akitől kapta, viszont tartozik továbbadásával.

Az egyetem befejezése után rövid ideig dolgoztam a Nemzeti Galéria festészeti osztályán. Nem volt igazán az én műfajom. Bár szép volt a kilátás, az ablakon kinézve velem szemben a Parlament, a Lánchíd, a hőmpölygő Duna. Abban az időben hozták vissza a magyar királyi koronát, ott voltam a sürgő-forgó lányok között. Rövid muzeológusi életemet Torontóba menetelem követte, ahol körülbelül fél évig praktizáltam egy ún. 999. számú egészségügyi központban, s foglalkoztam a kelet-európai kivándoroltak depressziójával. Gyönyörű tél-tavaszi volt, és senki nem hitte el, hogy onnan is hazajövök. Ez időben ismerkedtem meg férjemmel, Tüdős Istvánnal (pszichológus, egyetemi tanár), aki Bukarestben élt. Így kerültem a román fővárosba. Ismét teljesen új helyzet, merőben más játékszabályokkal. Gyermekkoromban, mint vasutas család, sokat utazgattunk, főként édesanyámmal. A tengerpartra menet Bukaresten keresztül vezetett az út, s mi, gyerekek a csatlakozást váró időszakban még a WC-re se mertünk menni, úgy szorongtunk. Szerintem nem véletlen, hogy épp ebbe a városba kerültem s kellett legyőzni munkanélküliségemet, nyelvi tudatlanságomat s gyermekkori szorongásaimat. De férjem szárnyai alatt csodálatosan éreztem magam.

Új életet kezdeni nyelvtudás nélkül, magyar diplomával, komoly kihívást jelentett. Próbáltam jelentkezni olyan helyekre, ahol elsősorban a magyar nyelvtudás a fontos (TV magyar adása, Kritérion szerkesztősége), de nem kellettem senkinek. Az ottani magyarok közül egyedül Domokos Géza, a Kritérion Könyvkiadó nevét ismertem, de őt személyesen nem. Felkerestem. Bár nem tudott alkalmazni, de kapcsolatba hozott Demény Lajossal, aki a Román Tudományos Akadémia Nicolaie Iorga Történettudományi Intézetében létrehozta a Nemzetiségi osztályt és egy magyarul tudó munkatársat keresett.

Így termelt babér számomra a művészettörténet kapcsán, s lett harminc év alatt belőlem egyfajta történész kutató. A pszichológia két szempontból nem jöhetett számításba: tökéletes nyelvtudás szükségeltetett ahhoz, ráadásul Ceaușescu még az oktatását is beszüntette, ún. „hideg fegyvernek” véelve. Jól ismerte ennek hatását, hiszen hatalmának fenntartása érdekében pszichológusok is dolgoztak. A módszert az oroszoktól vették át, ahol a pszichológiát igen magas szinten művelték. A pszichológiai represszió volt a kezükben, ennek érdekében szüntették meg annak széleskörű alkalmazását.

Visszatérve a Nicolae Iorga Történettudományi Intézethez, annak keretében valósulhatott meg, többek között Demény Lajos kezdeményezése alapján a Székely Oklevéltár új sorozatának beindítása. Ezekben a munkálatokban vehettem részt, s került sor több száz főként a fejedelemségkorban keletkezett okirat átírására. Az új sorozat az 1500-as évektől kezdődött az udvarhelyi protokollumokkal, majd folytatódik ma is Demény saját gondozásában a székely katonai összeírásokkal, „Kiképzésem” tehát a Székely Oklevéltárral kezdődött. Sok idő, főként gyakorlat révén megtanultam a paleográfiát, a Demény-féle kiképzés részeként, amely során heti rendszerességgel „részekre szedett”, majd ismét összerakott, értem ez alatt az oktatási módszerét. A tudományos munka minden részletére: jegyzetelés, lábjegyzetelés, a tanulmányok megírása, szerkesztése, név- és tárgymutató készítése, s egyáltalán a szakmára ő tanított meg. Ezért is hálaival tartozom neki. Így barátoktam meg lassacskán a szakmával, tettem fokozati vizsgákat, írtam kisebb tanulmányokat. Demény nagyon szigorú tanár volt, gyakran kíméletlen is, de becsületes. Módszerével, munkastílusával kapcsolatban évek múltán már megengedhettem magamnak azt a megjegyzést: „milyen jó, hogy nem találkozott Kőrösi Csoma Sándorral” – aki híres volt szívós, szigorú munkájáról, s arról, hogy a kolostorokban mindenki mellette dolgozót felülmúlt –, mert még őt is kiborította volna.

Úgy érted, hogy Demény Lajos még rajta is túltett volna?

Igen, talán még nála is szorgalmasabb volt. Deménnyel kapcsolatban még hadd jegyezzem meg emberségét. Korrekt magatartásáért még a román kollégák is a legnagyobb tisztelettel

voltak iránta. Gyakran emlegette, hogy nekünk, már neki és nekem, „kétszem” magyarként, kétszer annyit kell teljesíteniünk, mint a román kollégáinknak. Viselkedni is hasonlóképpen kell. Nem veszíthetjük szem elől, hogy kollégáink többnyire általunk, első kézből találkoznak a magyarokkal. Ne érts félre, nem akarom Demény személyiségét „túllicitálni”, sem olyanabbnak cifrázni, de az én életemben fontos szerepet játszott. Én Bukarestben, teljesen elszakadva a magyar kultúrától, a szakmától tökéletesen elzárva éltem. Ő volt az egyetlen, akitől tanulhattam, akivel beszélhettem a román világ közepette anyanyelvemen. Ő vezetett be a fejedelemségkorba, s végül indított el ezen az úton, amelyen immáron harminc éve lassan, leginkább csendben haladok. S ha nem végeztem jól a munkámat, itt állok, másként nem tehettem.

A szakma mellett végül azt is megtanultam, hogyan lehet türelemmel, kitartással célba érni. Mert a forráskiadás akadályok sorozata. Sok időbe tellett, míg otthonosan mozoghattam a 16–17. századi, főként székelyföldi történetekben.

Mi volt az első önálló munka, amikor már kicsit kibújhattál Demény Lajos mögül?

Mindenképpen a székely főnemesség életmódja. Az már teljesen önálló vállalkozás volt.

De volt még előtte egy 1635-ös székely összeírás?

Igen, a doktori disszertációm a székely katonai összeírásokból, pontosabban az 1635. évi Rákóczi-kori lustrából készítettem. Nagy jelentősége van ezeknek az összeírásoknak, hiszen információk tömkelegét tartalmazzák. S mégis a mai történetírásunk az anyagot méltánytalanul kezeli. Való-igaz, első ránézésre nem mások, mint nevek sokasága, ám vallatóra fogva számtalan, más forrásokban fel nem található információt is tartalmaznak a korabeli székely társadalomról, az ott uralkodó helyzetekről. Demográfiától kezdve családtörténetig mindenre találunk adatot. Abban a reményben, hogy a fejedelemség-korral foglalkozó kutatók is rájönnek, mily haszonnal fogathatják ezeket a forrásokat, munkánkat nem tekintem hiábavalónak.

Régi vágyam volt, hogy könyvet írjak a székely templomvárakról. A szászföldi templomerődök történetét a századok már régen és többször is feldolgozták. A templomvárakról érdemben Huszka József, Entz Géza, Kónya Ádám és még néhány kiváló szakember vagy ahhoz komolyan értő tollforgató már írt, ám önálló kötetben még nem jelentették meg. Elhatároztam ezért monografikus feldolgozásukat, hiszen ebből már szakdolgoztam is. Gyermekkoromban sokat kirándultam a székelyföldi templomvárakhoz, amelyekből legtöbb itt, Háromszéken van. Ezek java részét már jól ismertem. A téma ugyan nem szerepelhetett intézeti tervként, hiszen én a Székely Oklevéltárhoz voltam rendelve, de szabadidőmben mégis sokat foglalkoztam vele. Végül ez volt az első kötetem, amellyel nagyon sok időt töltöttem, sokkal többet, mint kellett volna. Ennek a kötetnek a tulajdonképpeni újdonságát nem az addigi információk rendezése jelentette, hanem az interdiszciplinaritás, a demográfia és a pszichológia felhasználása. Ezzel már a Rákóczi-korabeli lustra feldolgozásakor is úgymond eljátszódtam. Ott akkor például arra is kerestem a választ, hogy vajon a bejegyzett betegségek összegzése szerint milyen egészségi állapottal rendelkezett a korabeli székely társadalom. A templomvárnál pedig a falvak társadalmi berendezkedésének hatékonyságát kívántam kimutatni a különböző típusú építkezések létrejötténél.

Ki építette a templomerődöket, a birtokos vagy maga a faluközösség?

A falu közössége. A birtokos, a tehetősebb falustárs adakozhatott, jelentősebb támogatásban részesíthette a templomot, azaz az egyházat, de az erődítés a közösség feladata volt.

A templomvárakról szóló könyved volt az első köteted?

Ez volt az első, a Püski Kiadó jelentette meg. Ezután következett a Rákóczi-lustra feldolgozása, amely magyarul az Osiris kiadásában jelent meg. Munkám során itt is nagy hasznát vettem a pszichológia szakon tanult matematikai statisztikának, valamint a szociológiának és demográfiának. Ez utóbbi alapján csaknem 75–80%-os biztonsággal kiszámíthattam Háromszék és Marosszék 1635. évi lélekszámát. A forrás azonban rengeteg más típusú információt is szolgáltatott.

Milyen adatok vannak a katonai összeírásokban, amelyeket ilyen módszerekkel is lehet vizsgálni?

Például a mustra idején ha valaki hiányzott, pontosan feltüntették annak okát, ugyanis fejevesztés terhe alatt történhetett az igazolatlan hiányzás. Így került bejegyzésre, hogy valaki beteg, debilis, csonka, világtalan stb., vagy mert törpe növésű, alkalmatlan a katonai szolgálatra. Kiszámítása annak, hogy a populáció hány százaléka tartozott közéjük, már nem volt nehéz. Betegség miatt például csupán egy százalék hiányzott, pedig a kötelezettség kora ifjúságtól a hadbíró öregségig tartott. A 'csonka' valószínű az állandó hadakozásban sérült, s hiányzott valamelyik végtagja, hasonlóan a szeme világát veszítetthez. Summa summarum, az adatok tükrében egy biológiailag egészséges társadalom képe bontakozott ki.

A szakirodalom azt tartja, hogy Székelyföldre a nagycsalád volt jellemző. Tényleg? A lustrából az derült ki, hogy a 17. század eleji székely aligha élt nagycsaládban. A következősen felsorolt családok fiainak bejegyzéséből – beleértve a „csecsszópókat” is – kiderült, kinek-kinek hány fia van, ebből hány a katonaköteles. Sajnos korukat nem tüntették fel. Átlagot számítva tehát, ami természetesen csak a nagy számok mellett lehet érvényes, a biológia szabálya alapján, a két fiú mellé számítva még két lány születését, összességében az érték nem haladja meg az 5-6 fős családot. Összehasonlítva például a Fogaras-földi vagy az aranyosszéki családokkal, itt jóval alacsonyabb mutatóval találkozunk. Továbbá azt is megvizsgálhattam, hogy melyik társadalmi rétegben született és maradt életben a legtöbb gyermek. Kiderült, hogy olyan nemesi családokban, mint például az Aporok vagy a kancellár Teleki, a fejedelmi Apafi család, ugyan születik 11-12 gyermek, de nagyon nagy az elhalálozás. A lustrák alapján végül – meglepő, de – a legtörékenyebb, a legszegényebb társadalmi rétegnél, a gyalogoknál írtak össze legtöbb gyermeket. Ugyancsak találunk adatokat a művelődésre, iskoláztatásra vonatkozóan is. Azt is feljegyezték, ha valakinek a fia Debrecenbe vagy Nagygyedre járt kollégiumba.

A székely lustra feldolgozása után önbizalmat szereztem. Ettől kezdve igyekeztem megtalálni azt az utat, amelyet a sajátomnak vallhatok: valahol a történelem és művelődéstörténet határán, művészettörténet és pszichológia bevonásával. Elindultam egy olyan csapáson, amelyen abban az időben kevés erdélyi magyar kollégám járt. Ugyanakkor arra is rádőbentem, hogy sokkal jobban szeretek levéltárban a családi levelezéseket és egyéb forrásokat olvasgatni, mint a mások által készen feltálatl fejtegetésekből szemelgetni. A források olvasása önállóságra nevel, de kényszer is volt, hiszen Bukarestben semmilyen magyar nyelvű szakirodalom nem állt rendelkezésemre. A dokumentumok nem engedték meg a „füllentéseket”, az elfogult félremagyarázásokat. Alázatra köteleztek, s nem kegyelmeztek, ha elfogultságom szerint szerettem volna véleményem kinyilvánítani. Ezért szeretem ezt a műfajt. Leginkább a korabeli élet hétköz- és ünnepnapjai érdekelnek, annak a szociális és kulturális hálónak a kitapogatása, amely akkor és ott szövődött, s meggyőződésem, hogy még ma is érezteti hatását az élet minden területén a székelység körében. A végrendeletek gyűjtése során I. Mikés Kelemené is a kezembe került. Írtam is temetéséről, de azt, hogy

pontosan mikor temették el, nehezen sikerült kiderítenem. Ám érdekes pillanatképek sorozata villant fel a csíksomlyói templomban történt ceremónia alkalmával: Ott fekszik a ravatalon I. Mikes Kelemen, Háromszék főkapitánya. Teleki Mihály uram egyik oldalon, Bethlen Miklós, az ellenlábás a másikon. A temetés idején I. Mikes Kelemen már egy éve halottként ott fekszik a ravatalon, s ahelyett, hogy az elmúlás pillanatán elmélkednének, az ott lévő urak egymással veszekednek. Teleki Mihály azon háborodott fel, hogy őt meg nem illető helyre ültették. Felháborodva állította fel a jobbnak tűnő helyen ülő Bethlen Miklóst, más-hova kényszerítve. Továbbá a protestáns Bethlen Miklós kezébe a halotti menetben gyertyát nyomtak, amit ő nagy sértésnek vett. Rögtön elfújta, s odaadta valakinek, hogy éljen vele. Szólt ez talán a halott Mikes Kelemennek is, aki szintén katolikus volt, s életében sem „élvezték” egymást Bethlen Miklóssal.

Igaz, ezek nem világrengető problémák, de engem érdekelnek, mert meggyőződésem, hogy egy társadalmat összességében, milyenségében csak akkor ismerhetjük meg, ha minél több apró rezzenetét is feltárjuk. Hiszen ezek mind-mind részei a nagy egésznek.

Európai kitekintésben a témáid nagyon modernnek számítanak.

Igen, amikor a korábbi intézetigazgató hazajött Párizsból, s ott betekintést nyert az új történetírás irányzatába, az életmódtörténetet tanulmányozó iskolákba, szándékában állt azt az intézetben meghonosítani. Egy rámenős beszélgetés során arra próbált többek között engem is rávenni, hogy használjam fel a források eredményeit ilyen téren. Mellesleg megjegyzem, hogy minden magyarul megírt munkámat hosszabb–rövidebb román nyelvű rezümé is követ, így természetesnek gondoltam visszakérdezni, hogy a munkáim közül melyiket olvasta az igazgató úr. Ugyanis én mindvégig ezzel foglalkoztam. Való igaz, ő az 1944 utáni időszak szakembere volt, így miért is olvasta volna a középkoros és kora-újkoros kollegák könyveit. A magyar történészek közül számomra a legnagyobb megtiszteltetés Péter Katalin részéről ért, aki egy alkalommal – vélem, épp a jobbágyokra vonatkozó forráskiadásom kapcsán – megjegyezte, hogy a forráskiadások úgymond „eladásában” egyedi és jó utat járok. Ma is sokat számít biztatása: „Kinga, semmivel se foglalkozz, csak a forráskiadásokkal, azokon dolgozz!”

Kutatásaim során tartottam attól, hogy rám nyomják „székelységem” bélyegét, hiszen bár tartottam haza, de nem kívántam megragadni a lokálpatriotizmusnál. Számomra fontosabb volt az összmagyar kultúrkörhöz való tartozás gondolata. Ettől függetlenül délelgetem magamban egy nagyobb lélegzetű, a székelység kultúrköréhez tartozó könyv megírását is.

Visszatérve, a levéltári kutatások során egyszerre több témát is futtattam, hasonlóan más kutatókhoz. Így kerültem kapcsolatba a végrendeletekkel még 1985 táján. Ez a téma is magától kínálkozott, éppúgy, mint a jobbágykötő levelek összegyűjtése. „Önként” jelentkeztek. Néhány hasonló korabeli írás számomra „kincsesládát” jelentett. Már nem maradt más hátra, mint kinyitva megfejteni, azaz kibetűzni, átírni, megérteni, megkeresni-megismerkedni a benne szereplő személyekkel, majd vállatóra fogni őket. Az így kerekedett „beszélgetéseknek” már csak a kiadó szabhatott határt. A végrendeleteket tartalmazó kötetek közül az első, a székelyföldi lett a legvastagabb. A kutatás során előkerült számos vármegyei és szászföldi testamentum, de magyarul írottak is. Ezekkel már nem lehetett másként szót érteni, csak önálló kötetben gondolkodva. Így léptem túl – végre – Székelyföld határát, s lett a sorozat címe: Erdélyi Testamentumok. Benne van a Partiumban írott jó néhány végrendelet is, ahonnan igen gazdag anyag került elő. A végrendeletek legnagyobb részére az Országos Levéltárban találtam. Az Akadémiák közti csere alkalmával juthattam ki Budapestre kutatni. Amit is külön ki szeretnék emelni, az a Domus-ösztöndíj. Úgy emlékszem, Glatz Ferenc hozta létre a határon túli kutatók pályázati lehetőségét, a magyarországi tar-

tózkodáshoz szállást, az ellátáshoz pedig kisebb összeget mellékelve. Így tulajdonképpen mindenki nyugodtan kutathatott az általa kiválasztott témában. A határon túli kutatók számára ez a Domus-ösztöndíj fantasztikus segítség. Ha ez nem létezett volna, a határokon túli magyarság tudományos élete jóval szegényebb volna. Ezt a magam bőrén is tapasztalva mondom.

A forráskiadásnak az utóbbi ideig többféle lehetséges változata élt, s talán még mindig él egymás mellett Magyarországon. Van olyan vélemény, amely szerint a betűhív forma a követendő, mások pedig a teljes modernizálást, a mai magyar kiejtés és helyesírás szabályait tekintik mérvadónak. Munkásságod során melyik módszert választottad?

Van olyan vélemény, hogy amennyiben nem a modern átírásnak megfelelően közöljük a forrásokat, akkor azokat szinte senki sem fogja elolvasni. A modernizálás mellett szól, hogy az y felette két ponttal (ÿ) s a többi régies betűforma valóban megnehezíti az olvasást, ezáltal a szöveg megértését. Én viszont úgy vélem, akit érdekelnek, történetesen a végrendeletek, az így is, úgy is el fogja olvasni a szöveget. A legsúlyosabb érv, amely miatt úgy döntöttem, hogy betű szerinti átírást fogok alkalmazni, az az eredetiség megőrzése volt. Érvelésem, mi történnék akkor, ha például a háromszéki udvarházak ablakait, ajtóit, templom ajtókat, ablakokat cserélnék fel, vagy mert nehézkes a fenntartásuk, befednék, levakolnák a még meglévő festett mennyezeteket, falakat stb. Hogy nehézkes olvasni a régies szövegeket? Olyan ez, mint egy száz-százötven évvel ezelőtti módon elkészített, megvetett ág, abban sem olyan kényelmes aludni, mégis őrizzük formáját, számon tarjuk életműbeli értékét, hiszen mindezek elődeinktől származó információkat hordoznak. Lehet, hogy túllicítálok a kérdést, de én nem merem vállalni, hogy másképpen közöljem azt a végrendeletet, amit, mondjuk, Báthory Anna vagy bárki más akkor és úgy írt. Így megmaradtam a betűhív közlésnél. Eddig a Testamentumokból elkészült három kötet. A negyedik kötet szerkesztése, kiadása van soron, amely az 1660-tól írt, szerkesztett végrendeleteket tartalmazza. Ez az a korszak, amikor az erdélyiek körében igen megnő az írásbeliség alkalmazása.

Mely időbeli határt tűzted ki célul?

A végrendeletek kapcsán? Az önálló erdélyi fejedelemség befejezése utáni esztendőket. Bár szerepel még például Bethlen Druziánna 1732-ben írt végrendelete, vagy Bethlen Miklós második feleségéé, aki 1670–1675 körül született, de végrendeletét már a fejedelemség kora után írta, abban az időszakban, amelynek szellemiségét, hagyományait, szokásrendszerét, írásbeliségét a fejedelemségkori légkör határozta meg. Így, vélem, nem zárhatom le a végrendeletek közlését II. Rákóczi Ferenc korával. A végrendeleteket nem szoríthatom a politikatörténet határai közé. Az Erdélyi Testamentumok zárókötetét az erdélyi fejedelmi végrendeletek jelentik majd. Ebben egyelőre kutatásaim nem jártak különösebb sikerrel, tehát kénytelen vagyok megelégedni főként az eddig különböző kiadványokban megjelent fejedelmi végrendeletek összegyűjtésével, bár nem titkolom, reménykedem, talán sikerül valami újat ebben is felmutatnom.

Hogyan tudod felhasználni a végrendeletekből származó információkat az analitikus tanulmányok alapanyagaként? Milyen típusú információ várható belőlük?

A végrendeletek nagyon szerteágazó információkat tartalmaznak. Tükröznek emberi kapcsolatokat, igazolnak társadalmi hovatartozást, a genealógiáról nem is beszélve. Nagy Iván nemes családkról szóló köteteit sokszor lehet majd kiegészíteni a végrendeletekben írottakkal. A családtörténet alapvető forrásai a végrendeletek. Számos családi, rokoni érzelmi

háló-szövődmény is napfényre kerül olvasásuk során. Ugyancsak számtalan adatot találunk az életmódra, a vagyon elosztásának módjáról. A tanulmány, amelyet itt is közlök, az önálló törvényekkel élő székelyek örökösödési problémáját épp a végrendeletek tükrében ismerteti. A székelységnek bizonyos mértékben önálló jogalkotása volt, ami az örökösödére is kihatott. Azt vizsgáltam, hogy a végrendeletekben a családokon belüli örökösödés a törvények betartásával, annak ismeretével hogyan zajlik. S még valamit: hogy a székelyföldi jogrendben az öröklés mennyiben különbözött a magyar jogtól, amelyet a vármegyékben élők alkalmaztak. Mint kiderült, a végrendelező atyafiak nagyon tájékozottak voltak, pontosan ismerték az örökösödés rendjét. Ennek kapcsán szólnak az ingó és ingatlan vagyonról, a ruházatról, ékszerekről, fegyverekről, stb. Feltűnő, hogy az ingó javaknál mindenről írnak, de a bútorokról egyetlen alkalommal sem tesznek említést. Ennek ésszerű magyarázatát még nem találtam meg. Érdekes volt továbbá figyelemmel kísérni azt is, hogy e szabadparaszti társadalomban miképpen jelentkezett az utolsó adakozás ténye, a „lélek megváltó” tisztas adakozás mennyisége és milyensége a szegények, az ispotályok, az egyház vagy egy-egy tanulni vágyó fiatal részére. Az első kötet végrendeleteire támaszkodva, elsősorban a fejedelem-kori Háromszéken lakott falustársakra vonatkozó következtetéseket vonhattam le. Ami számomra meglepő volt, annak konstataciója, hogy a székely atyafiak, akik épp oly vallásosak voltak, mint bárki más Erdélyben, kevés jelét mutatták a kegyes adakozásnak. Nemigen hagyatékoztak a templom javára. Igaz, a tehetősebbje még életében gondolt az adakozásra s ajándékozott asztalkendőt az Úr asztalára, pénzt, meszet, fát vagy szekeret bocsátott a tornyok megnagyobbítására stb. Nyilván valamikor valamilyen formában mindenki tehetségéhez képest igyekezett leróni tartozását lelke üdvösségért. E cselekedet fontosságát még a mese hitvilágába is beleszótték. Erről szolt a későbbi korok nagy meseírója, Benedek Elek egyik meséje is, amikor arról szolt, hogy a falu gazdag molnárának házáat, aki soha sem adott semmit a szegényeknek és templomba sem járt, elkerülte a szerencse, ám amikor elmagyarázták neki, hogy azért nincs szerencséje, mert nem képes adakozni, megváltozott, s élete csakhamar jóra fordult.

Azt jelenti ez, hogy az életük folyamán rótták le a kötelezettségüket az emberek, s a haláluk előtt már nem nagyon adakoztak?

Nem, ezt így nem állíthatom, bár a végrendeletekből ez derül ki. Vélem, adakoztak úgy, mint említettem, csupán azt furcsállom, hogy a vármegyei nemesi végrendeletekben gyakrabban olvashatunk minderről. Az Erdély más településein élők testamentumaiból például az is kiderül, hogy akinek gyerekei voltak, kevésbé gondoltak a kegyes adakozásra ispotályok, iskolák részére, mint azok, akiknek se fia, se leánya nem volt. E forrástípus esetenként még politikai ügyekre vonatkozóan is tartalmaz adatokat.

Visszatérve a sorozathoz, az erdélyi magyar nyelven írott végrendeletek gyűjteményét így hamarosan lezárom. De ott várnak a várak, kastélyok, udvarházak urbáriumai, az összeírások. Például a Teleki Mihály-kori geryeszegi kastély története eddig ismert és ismeretlen összeírások tükrében. Ebből épült ki majd később egy eredeti erdélyi „Versailles”, a legszebb még ma is meglévő barokk kastély. A helyén eredetileg Erdélyi István római katolikus főúr, Szamosújvár főkapitánya középkori vára állott. Felesége, Mindszenti Krisztina halála után a várat Bánffy Dénes, majd annak megbuktatása után Apafi Mihály kancellárja, Teleki Mihály szerezte meg. Többek között azért vásárolta meg a várat, mert ott van mellette Görgényszentimre, amely stratégiai kulcspontja volt Erdélynek. A Teleki Mihály-kori kastély átépítéséről igen keveset tudunk. Érdemben ugyan, de keveset Bíró József irt arról az 1930-as években, készített is egy ún. szellemrajzot a hajdani vár kinézetéről. Levéltári kutatásaim során került kezembe két, 1689-ből és 1698-ból származó urbárium, amely ma-

gától kínálkozott a geryeszegi Teleki Mihály-korabeli építkezések felderítésére. Mint ismeretes, a kastély 1674-től, Teleki Mihály tulajdonába kerülésétől annak haláláig kedvenc tartózkodási helye volt. Innen indult a zernyesti csatába, ahol életét veszítette. A geryeszegi kastély azonban nem csak politikai szempontból vált fontos erdélyi központtá, hanem művészeti és kulturális központ is. Itt írták a Teleki fiúk Bornemissza Anna temetésére az egyik halotti beszédet. Nincs olyan főúr, aki ne fordult volna meg itt. A két urbárium alapján nagyjából rekonstruálni lehetett, hogyan nézett ki a kastély. Kiderült, milyen részeket építettek hozzá, mit hoztak rendbe, honnan jöhettek a mesteremberek. A munkálatok véleményem szerint 1689-re nagyjából befejeződtek. A leírások alapján az otthon belső berendezését is rekonstruálhatjuk, amely hasonló lehetett a korabeli erdélyi kastélyok, sőt még a fejedelmi palotákhoz is. Ezzel az urbáriumok olyan világos tükröt tartanak a kutató elé, amelyben nem lehetett homályosan látni. Továbbá az inventárak, a gazdasági utasítások alapján a kastély kertjét is rekonstruálhattuk az 1680-as évekből. Ezeket az adatokat majd az erdélyi kertekről–parkokról irt tanulmányomban is felhasználhattam. Teleki idejében a kert berendezését a francia kertépítészet formavilága hatotta át. De annak kinézetét csak nagyvonalakban rekonstruálhatjuk, hiszen a díszkertművészet a legmúlandóbb művészi alkotás, ma van, holnap nincs.

S hogy még miben segítettek a feltárt források? Jó néhány sikamlós, a politika tárgyköréhez tartozó probléma tisztázásában. Például a román történetírás ama kedvenc veszszőparipája, miszerint a fejedelemségkorban (is) a magyarok mindent megtettek azért, hogy a románokat kiüldözzék Erdélyből. Mint említettem, nem kedvelem a politikatörténetet, de a nagyon durva tendenciák roppant zavarnak, bármelyik tábor terméke legyen is az. Természetesen Erdélyben volt román populáció a 16–17. században. A kérdés csak az, hogy valóban kiűzték-e őket a magyar nemesek, s ha igen, hová. Ennek kapcsán született meg a Jobbágyélet a fejedelemségkori Erdélyben, s kerestem a választ az üldöztetés kérdésére. S amit az irásokban találtam, maguktól meséltek, cáfolva a tendenciózus állításokat. A kilencvenkilenc, főként román jobbágyokról szóló kötlevel kapcsán kiderült, hogy a 16–17. századi Háromszékre érkezett román jobbágyok be- és nem kifele vándoroltak. Ennek természetesen gazdasági oka volt. A levelek szövegében mellesleg egyetlen, a románok nemzetiségére vonatkozó negatív jelzést sem találtam a székely gazdák által irt kötlevelekben. Ellenkezőleg, ekkor indul meg a tömeges elvándorlás Moldvából és Havaselvéről a székely székekbe elsősorban az ottani rossz gazdasági állapotok miatt. A Székelyföldön abban az időben rendezettebb viszonyok uralkodtak, szükség volt a munkáskézre, így ha átjöttek, őket nem hogy elhajtották, hanem még kedvezményben részesítették a helybéli jobbágy-sággal szemben. Kiderült, szó sem volt elűzésről, hanem hitelt, házhelyet, lábasjóságot, stb. kaptak. A román jobbágyoknak nem kellett áttérni a katolikus vagy a protestáns hitre, nem kellett fogadásokat tenni. Ha kölcsönkért, az adósságát törlesztenie kellett, mielőtt visszatért a hazájába, s ennyi. Azonkívül, ha az idő lejárt, amire szegődött, szabadon tovább vándorolhatott, amit egy erdélyi jobbágy nem tehetett meg. A következő nemzedék feladata, hogy Erdély történetét alaposan újragondolják. A tanulmányt előbb románul jelentettem meg, visszhang semmi. Nem állítom, hogy a legjobb visszajelzés, de az biztos, hogy a tényekre alapozott érvelést nem lehet felelőtlenül túllícitálni, kényünk-kedvünk szerint a fantázia világában keresni életteret. Azért szeretek a forráskiadással foglalkozni, mert a legbiztosabb útja a hajdani valóság feltárásának.

Az utóbbi évek politikai változásai nyomán több erdélyi arisztokrata család kapta vissza udvarházait. Mondják, hogy ha valakikkel foglalkozni kezdesz, azok ismét lelépnek a régi festményekről, s előbb-utóbb visszatérnek Erdélybe. Ugyanakkor médiaszemélyiségként

is tevékenykedtél, hiszen a Duna TV-n sorozatot vezettél, amely a Székelyföld építészeti emlékeivel ismertette meg a széles nagyközönséget.

A főnemesi témakör is magától kínálkozott, amikor az 1980-as években a levéltárban kinézetre is csinos könyvet, azaz egy urbáriumot találtam. Hát lehet azt otthagyni? Ez a Kálnoki-féle összeírás az 1680–1690-es évekből származott. Oldalain olyan szemléletesen írták le a hajdani grófi birtokot, mintha egy film pergett volna le szemem előtt. Ráadásul a helyszín Szentgyörgy és Középpajta környéke: Köröspatak és Miklósvár. A 17. században főnemesi rangba került Kálnoki család számomra teljesen ismeretlen volt. A kastélyokat ismertem, de egyetlen Kálnokival sem találkoztam életemben. Sokkal többet tudtam az Apokróról. Ez volt az első „félrelépésem” a Székely Oklevéltár és a székely katonai összeírások területéről. Igazi „felfedezőként” vettem bele magam a témába, úgymond tégláról-téglára, azaz sorról-sorra építettem fel a történetet. Érdekességként említem, hogy amikor már az egész könyv összeállt, hívták fel a figyelmem az életben maradt Kálnoki utódokra, s arra, hogy az egyik leszármazott hazakészül. Ajánlották, keressem meg, talán tovább bővíthetem a témát, de én már semmi pénzért nem adtam az „én Kálnokimat”. Nem kívánom, hogy írássomat megzavarja egy hús-vér Kálnoki. Én nem az élőkkel foglalkozom, tegye meg más. Nekem van egy Kálnoky Sámuelom. Végül a visszatérő Kálnoki Tibor keresett meg, s azóta is igen jó viszonyban vagyok a Kálnokiakkal. Aztán következtek a Mikesek. Ott meg Mikes Kelemen testamentumáról írtam. Ezzel egyidőben tért haza Mikes Kata két fiával, s kezdték meg zabolai otthonuk kiépítését. Valószínű, az Apokróról azért nem írtam, mert báró Apor Csaba mindvégig itthon maradt, mert ahogyan egyik beszélgetésünk során mondotta, ezt a kék eget s a zöld hegyeket, az én székelyeimet, hogy lehetett volna itt hagyni. Elmenetel és itthon maradás alapvető filozófiája a kiállítás kérdése.

A filmezés a templomvárakkal kezdődött. Egyszer felhívtak a Duna TV-től, hogy ismervén könyvemet, lenne-e kedvem filmforgatásban részt venni. Először a székelyföldi templomvárakat filmeztük. Majd készítettünk portréfilmet Demény Lajosról, úgy emlékszem, a Dunatáj Alapítvány támogatásával, amely a mai napig sem készült el. Végül a legszebb alkotás a Szakály István rendezésében készített erdélyi nemesek testamentumairól szóló film lett. Egyelőre ennyiből állott a TV szereplésem.

A beszélgetést a terveiddel szeretném befejezni. Mit szeretnél a jövőben feltétlenül megvalósítani?

Ebben a korban már illik gondolkodni egy nagyobb lélegzetű, főként összefoglaló munkáról. Én Székelyföld, fejedelemségkor, kultúrtörténet, demográfia függvényében gondolkodom. Közben készítem a gerneszegi anyagot, közben ott vannak még a testamentumok. Sok adatot halmoztam fel a székelyföldi írásbeliségről is. Gondolom, már annyi mindent összegyűjtöttem, hogy nem tanulmányokra, hanem nagyobb lélegzetű munkákra kell koncentrálnom. Egy dolog elérésére azonban még mindig törekszem, bár kevésbé tartozik a történetíráshoz, nevezetesen, kibékülve önmagammal s a világ folyásával lelkem nyugodalmára tovább dolgozhassam nagyjából észrevétlenül, míg Isten elrendeli annak befejezését.

Köszönöm szépen a beszélgetést.

Köszönjük mi is itt egymásnak az élet folytonosságát s azt, hogy a nyugati kultúra legkeletibb részén, a magyar kultúra határán még mindig együtt lehetünk.

A beszélgetést készítette: PAPP SÁNDOR